

Алла Федорова,

*кандидат історичних наук, доцент
Одеський національний політехнічний університет*

СТАРООБРЯДЦІ В ЕМІГРАЦІЇ: ЛИСТУВАННЯ Д.В.СИРОТКІНА ТА Ф.Ю.МЕЛЬНИКОВА (1942–1943 рр.)

В статті аналізується листування Д.Сироткіна (Хорватія) та Ф.Мельникова (Румунія) в період 1942-1943 років. Розглядаються питання, які їх турбували: повалення більшовицького режиму та повернення народу до релігії, необхідність розвитку старообрядницьких общин, створення виховних та просвітницьких закладів, взаємодопомога тощо.

Ключові слова: старообрядці, еміграція, атеїзм, взаємодопомога.

Після Жовтневої революції та приходу більшовиків до влади положення старообрядців на теренах колишньої Російської імперії змінилося. Якщо період 1905-1917 рр. Ф.Ю.Мельников називав «золотою добою старообрядництва» [5, с. 407], то після названих подій, а особливо з початком громадянської війни він припинився. Частина старообрядців, передусім представники торгівельно-фінансової еліти, змушені були емігрувати. Це такі відомі особи як П.Рябушинський, Д.Сироткін, С.Третьяков та ін. Перебуваючи за кордоном, вони продовжували опікуватися справами старообрядців, по можливості допомагали їм із-за кордону.

З 1940 р., коли Біла Криниця, з якої йшло керівництво закордонними старообрядницькими приходами, відійшла до Радянського Союзу, центром білокриницької митрополії стало м.Браїла (Румунія). В цьому місті певний час жив і працював відомий старообрядницький апологет Ф.Ю.Мельников. Влітку 2009 р. авторка цієї статті мала можливість ознайомитися з деякими матеріалами архіву Ф.Ю.Мельникова, що зберігається в старообрядницькій церкві Різдва Пресвятої Богородиці на Хуторі (хутор Піск), поблизу Браїли. Серед різноманітних фотографій і документів містилися листи Дмитра Васильовича Сироткіна з Хорватії до Феодора Юхимовича Мельникова в Румунію. Слід зазначити, що взаємовідносини цих діячів в еміграції не були предметом спеціального дослідження. Зокрема, про перебування Д.Сироткіна у еміграції відомо дуже мало, деякі нові факти подані у статті О.Арсеньєва та В.Нехотіна [1], але вони стосуються більш пізнього періоду.

Виявлені листи вперше вводяться до наукового обігу і дають змогу уявити чим жили, чим опікувалися старообрядці-інтелігенти, перебуваючи в еміграції, які питання їх хвилювали.

Перш ніж перейти до аналізу листів, варто навести невеличку історичну довідку щодо названих осіб.

Феодор Юфимович Мельников (1874 – 1960) – відомий старообрядницький начотчик, історик, письменник, церковний діяч. Народився в м. Новозибково

Чернігівської губернії, в родині священика. Він був людиною енциклопедичних знань, був незмінним секретарем майже всіх Всеросійських з'їздів старообрядців, директором Старообрядницького вчительського інституту в Москві, заснованого ним у 1912 р., редактором і автором газети і журналу «Слово правды», журналів «Церковь», «Слово Церкви», «Голос Церкви» та ін. [2; 4].

Після революції 1917 р. Ф.Мельников постійно брав участь у боротьбі проти атеїстичної пропаганди, відкрито виступав у диспутах з Л.Троцьким, А.Луначарським, М. Бухарінін та ін. Наприкінці 1918 р. йому заборонили публічні виступи, закрили журнал «Церковь» та звільнили з посади директора старообрядницького інституту. Згодом Ф.Ю. Мельников був звинувачений у справі «Про контрреволюцію та приховування церковних цінностей» та засуджений до розстрілу, правда, заочно, оскільки він переховувався в сибірській тайзі, де його не змогли найти [4]. У 1925 р. переселився до Кавказу, де займався бджільництвом (можна провести паралелі – у 1931 р., перебуваючи в м. Ізмаїл (сучасна Одеська область), Ф.Мельников також займався цією справою), а у 1930 р. за допомогою друзів емігрував до Румунії. За кордоном Ф.Мельников продовжує займатися публіцистичною діяльністю, виступати з лекціями. Але вільно він діяти ніколи не міг. Завжди його діяльність привертала увагу каральних органів різних країн: російської охоранки, більшовицької чека, румунської сигуранци.

Дмитро Васильович Сироткін (1864- 1953) - відомий церковний та громадський діяч старообрядництва, підприємець, видатний діяч волзького судноплавства (голова АТ «По Волге»), меценат. Народився в с. Остапово Балахнінського повіту Нижегородської губернії в родині купця-судновласника.

Д.Сироткін був одним з організаторів Всеросійських з'їздів старообрядців, які з 1901 р. збиралися щорічно в Нижньому Новгороді в його будинку. На III з'їзді була створена Рада Всеросійського старообрядницького опікуництва, головою якої обраний саме Д.Сироткін. До складу ради входив і Ф.Ю.Мельников. З цього часу вони чимало справ старообрядництва вирішували разом. У 1903 р. Дмитро Сироткін, Феодор Мельников та Іван Усов (еп. Інокентій) за дорученням ради клопотали перед урядом про відкриття старообрядницьких шкіл та про визнання законом старообрядницьких общин як юридичних осіб.

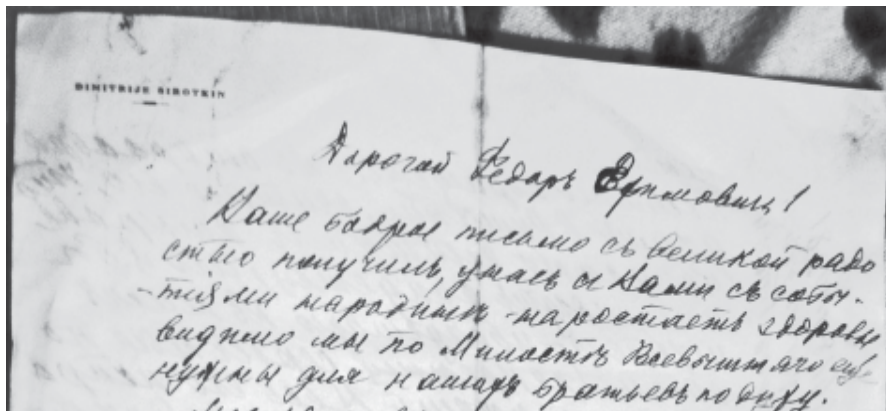
Близько 1919 р. Д.Сироткін емігрує з родиною до Сербії, але не припиняє цікавитися старообрядницькою церквою, надає матеріальну допомогу старообрядцям, біженцям з Румунії [3].

На Хуторі нами було виявлено п'ять листів від Д.Сироткіна Ф.Мельникову, один лист Ф.Мельникова Д.Сироткіну та послання «Брат'ям-старообрядцям в Румунії» Д.Сироткіна. Знайдені листи, що датуються 1942- 1943 рр., нашоухують на думку, що листування між названими особами було постійним, хоча, в складних умовах війни, перетинаючи кордони не однієї країни, листи не завжди доходили до адресата.

Перший виявлений лист від Д.Сироткіна до Ф.Мельникова датується 18 вересня 1942 р. Він написаний, напевно, на фірмовому папері, оскільки в лівому кутку типографським способом видрукувано: «DIMITRIJE SIROTKIN».

Внизу листа мається приписка: *«Пишу спешу – капитанъ долженъ придти за письмомъ»* (зберігається текст оригіналу – А.Ф.). З цього можна зробити висновок,

що, як правило, листи відправлялися не поштою, а через знайомих. Нагадаємо, що Д.Сироткін був відомим судовласником. Під час еміграції його пароплави ходили, в основному, по Дунаю, заходили до Чорного моря, завдяки чому була можливість передавати листи в інші країни.

Фрагмент листа Д.Сироткіна Ф.Мельникову від 18.09.1942.

Емігрантів, звісно, дуже турбувала ситуація на батьківщині. Вони сподівалися, що під час Другої світової війни влада більшовиків буде скасована і релігійна політика зміниться на краще, зокрема, на це наштовхує наступна фраза: «...у насъ съ Вами съ событиями на родине нарастаетъ здоровье, видимо мы по милости Всевышняго еще нужны для нашихъ братьевъ по духу».

Мое здоровье начало было здаватися сейчасъ чувствую себя хорошо и готовъ работать, благо есть сущствующие друзья – какъ Вы, – которымъ можно верить какъ себе и которые живутъ для исполнения начатыхъ добрыхъ делъ» (цитати тут і в подальшому наводяться зі збереженням тексту оригінала, написаного слов'янською мовою – А.Ф.). Оптимізм Д.Сироткіну вселяла, напевно, робота Ф.Мельникова по написанню історії старообрядництва та ряду праць, направлених проти безбожія (атеїзму).

В листі Д. Сироткін повідомляв, що писав Ф.Мельникову через Гусєвих (поки що ця особа не ідентифікована, з інших листів дізнаємося ім'я – Микола Герасимович Гусєв). Д. Сироткін писав, що намагається отримати візу, щоб приїхати до Варшави, перш за все, через комерційні справи: «у меня въ Варшаве есть имущество – принадлежащее АК общ. Р. Нефть въ которомъ я акционеръ – очень ценное, необходимо его достать – въ свои руки, ибо недобросовестные люди разхищаютъ – а средства мне нужны». Правда, невідомо, чи вдалося Д.Сироткіну дістати ці кошти, оскільки дослідники його діяльності про це акціонерне товариство взагалі нічого не згадують. На отримані кошти він збирався заснувати у Румунії товариство для надання старообрядцям різного роду допомоги, створити виховні та просвітницькі заклади релігійного спрямування задля підняття самопізнання старообрядців.

Разом з листом від 18 вересня, Д.Сироткін направив і звернення до старообрядців Румунії. Це звернення також зберігається у архіві, датується 15 вересня 1942 р. Надруковано воно на 5 аркушах за підписом Д.Сироткіна. Головна тема звернення: всі негаразди старообрядців Румунії через алкоголь. Автор пропонував створити при церкві церковно-приходську общину, де будуть діяти суспільства тверезості, чоловічі та жіночі хори, ошадно-позикові каси тощо.

Сам Д.Сироткін вважав звернення надто відвертим, побоювався, що старообрядці можуть образитися, чого він не хотів – *«ибо чувствую къ нимъ самыя искрення сердечныя пожелания»*. Саме тому Д.Сироткін просив Ф.Мельникова відредагувати це звернення в дусі переконань старообрядців Румунії, виправлений варіант дозволяв підписати своїм ім'ям та просив розтиражувати. Не можна достовірно стверджувати: чи виконав Ф.Мельников прохання Д.Сироткіна. Напевно, що ні, оскільки, працюючи з архівами старообрядницьких церков Південної Бессарабії, яка в окреслені хронологічні рамки входила до складу Румунії, означеного звернення не виявлено.

На початку 1943 р. Д.Сироткін пише листа, в якому зазначав, що листування через Кліма Феофановича (про цю особу також необхідно буде зібрати інформацію) припинилось, сподівався, що весною він прийде зі своєю баржею до Белграду.

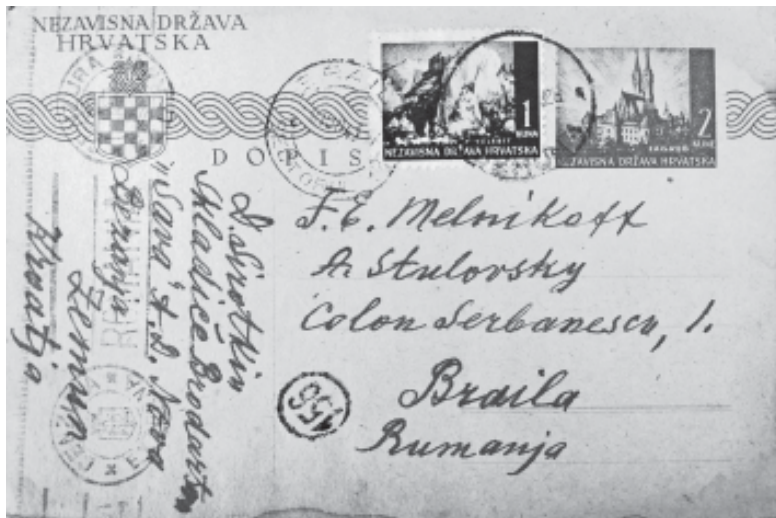
З листа отримуємо звістку, що Д.Сироткін направив листа білокриницькому митрополиту Тихону на ім'я Івана Георгієвича Андрєєва в Браїлу (на стару квартиру Ф.Мельникова). В листі просить митрополита скликати з'їзд старообрядців в Румунії з дозволу місцевої влади для ведення справ церковних общин, що, на його думку, покращить побут старообрядців, що живуть у Румунії та Туреччині. Д.Сироткін писав, що радий матеріально допомагати з'їзду. Знову таки наголошував на тому, що *«Единственное средство подняти благосостояние, прекратить употребление алкоголя – въ какомъ-бы виде не было – и все средства остающіеся отъ прекращения употребления вина пива и пр. алкогольных напитков употреблять на улутчение земледелия и рыболовства. Для такого благова дела надеюсь, М. благословить – и найдутся люди – сочувствующіе отрезвлению масс страдающих отъ этой ужасной привычки»*.

Цього листа Д.Сироткін відправив не безпосередньо Ф.Мельникову, а М.Гусєву в Варшаву, оскільки, як йому стало відомо, Ф.Мельников переїхав з Браїли до Тирасполя. Перед цим Д.Сироткін направляв листа на нову адресу – до Тирасполя, але, мабуть, не був впевнений, чи отримав його Ф.Мельников, тому діяв через посередників, які, безумовно передадуть листа до рук адресата.

На початку 1943 р. Д.Сироткін планував весною поїхати не тільки до Варшави, а й до Швейцарії по комерційним справам, пов'язаних з роботою його пароплава «Індус».

Д.Сироткін обіцяв Ф.Мельникову, дізнавшись про його незгоди, допомогти матеріально, якщо влада дозволить грошові перекази, підбадьорював його: *«Бодритесь, проповедывать учение Христа Спасителя. Ваше живое слово требуется для несчастных страждущих, чтобы перенести настоящие тяжелые времена съ надеждой на лутчие будущее»*.

В наступному листі від 1 травня 1943 р. повідомлялося: *«какая-то непреодолимая стена между Вами и мной стоит, не можемъ не только видеться но даже*

и списаться». Д.Сироткін виказував сподівання, що Ф.Мельников отримав його нову адресу і листування налагодиться. Д.Сироткін з Белграда переїхав до Земуна, що знаходився в приміській зоні Белграду.

Оскільки Ф.Мельников займався писемницькою та публіцистичною діяльністю, торкаючись різних проблем старообрядництва, то старообрядницьку інтелігенцію турбувало його здоров'я: «Жду добрыхъ вестей о Вашимъ здоровье, которое берегите для старообрядчества – не оставляйте насъ сиротами, мы желаемъ работать и жить съ Вами побратски какъ говоритъ намъ наше сердце».

Також Д.Сироткін в листі виказував сподівання на перемогу над більшовиками, на те, що муки їх скінчаться і вони знову зможуть вільно спілкуватися з батьківщиною.

Д. Сироткін повідомляв, що 30 квітня 1943 р. отримав дозвіл на переказ до Тирасполя по 1500 динарів, питає як бути з ними.

Мабуть, на цей лист Д.Сироткін не отримав відповіді, бо 15 червня 1943 р. він направляє поштову картку, де писав, що дуже хвилюється про стан здоров'я Ф.Ю.Мельникова, просив триматися міцно до повернення на батьківщину. В цьому листі знову повідомлялося про дозвіл на переказ грошей через Державний банк у Тирасполі, але, як стало відомо від М.Гусева, Ф.Мельников переїхав до Браїли. Цей лист відповідно був направлений на нову адресу.

В зібранні документів міститься ще одна картка (див. нижче), текст якої не має датування, а штампи нечіткі. Скоріш за все, вона надіслана в першій половині червня 1943 р., бо йдеться про події, які описані у попередньому листі.

Окрім вже названих фактів, з цього листа отримуємо інформацію про те, що в Хорватії, де перебуває Д.Сироткін, розповсюджуються твори Ф.Мельникова проти безбожя (мається на увазі серія «Опровержение безбожия»), що користуються

великим попитом. Але перевидати їх, – писав Д.Сироткін, – неможливо, оскільки нема паперу. Знову адресант турбується про стан здоров'я Мельникова: «Как Ваше здоровье – очень беспокоюсь не дает намъ съ Вами пожить власть и обсудить о судьбе старообрядчества». Як бачимо, лейтмотивом через усі листи проходить теза про повернення на батьківщину, про зміну існуючого режиму та відношення до церкви та релігії.

Листи Ф.Мельникова, адресовані Д.Сироткіну, не завжди доходять до місця призначення, деякі повертають назад. Один з таких листів міститься у зібранні. Він не має точного датування: написаний після Пасхи 1943 р. Ф.Мельников писав: «Въ настоящее время здоровъ. Но одно время былъ при смерти. Пасху всю проболел... Из Тирасполя я возвратился не по своей воле и тутъ уже, после Пасхи, пробылъ в одном отдаленномъ месте два месяца тоже не по своей воле. Но за все слава Богу. Теперь для всехъ – время скорби и страданий. Пишу по-немногу. Историю старообрядчества давно закончилъ. Работаю теперь надъ очерками нашего церковного исповедания. Но печатать это можно будетъ только после войны.

Чрезвычайно обрадованъ Вашими заботами обо мне, за которыя приношу Вамъ мою глубочайшую благодарность. Сейчас хлопочу о своемъ переезде в Отопень (в 17 км от Бухареста), откуда, какъ только приеду, напишу Вамъ сообщение. Можетъ быть, туда можно будетъ пересылать Вашу помощь, в которой я так нуждаюсь».

Отже, стан здоров'я Ф.Мельникова, згідно цього листа, був не найкращим, в умовах переслідувань він часто змушений був міняти місце проживання, але, незважаючи на це, він продовжував роботу над нарисами з історії старообрядництва.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що старообрядці, знаходячись в еміграції, не залишалися сам-на-сам, вони підтримували один одного і морально, і матеріально. Вони продовжували опікуватися долею старообрядців, старообрядницьких общин, дбали про їх розвиток, вдосконалення, писали, видавали та розповсюджували твори, які б допомагали старообрядцям вижити в складних умовах. І, звісно, емігранти сподівалися на кращу долю: на повалення більшовицької влади з її атеїстичною політикою, повернення на батьківщину, вільне спілкування тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арсеньев А.Б., Нехотин В.В. Новое о Д.В.Сироткине / А.Б.Арсеньев, В.В.Нехотин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samstar-biblio.ucoz.ru/publ/63-1-0-1359>
2. Знатнов А. В. Тринадцать плагиатов / А.В.Знатнов // Мельников Ф. Е. Яко с нами Бог: Откуда произошла вера в Бога. (Публичный диспут в Советской России). - М.: «Церковь», 2000. — С. 3-18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krotov.info/library/08_z/na/tnov2.htm
3. Кононова М. Русская старообрядческая диаспора в странах дальнего зарубежья: генезис, формирование и современное положение / Маргарита Кононова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archipelag.ru/ru_mir/volni/religio_voln/russian_diaspora

4. Кузьмина Л. Религиозный и политический идеал старообрядцев в трудах русского богослова XX века Ф.Е. Мельникова / Людмила Кузьмина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://semeyskie.narod.ru/history_meln.html
5. Мельников Ф.Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви / Федор Ефимович Мельников. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 1999. – 557 с.

SUMMARY**Fedorova A.I.****Old-believers in emigration: correspondence of D.V.Sirotkin and F.E.Melnikov (1942–1943).**

The article analyzes the correspondence of D.Sirotkin (Croatia) and F.Melnikov (Romania) in the period of 1942–1943. The questions that troubled them: the overthrow of the Bolshevik regime and the return of people to religion, the necessity of development of old-believers communities, the creation of educational and educational institutions, reciprocity, etc.

Keywords: old-believers, emigration, atheism, reciprocity.

Володимир Фенич,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
декан історичного факультету ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»,*

Діана Штерр,

*студентка історичного факультету ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ УЖГОРОДСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Автори намагаються окреслити історію греко-католицької громади міста Ужгорода на основі найменш уживаного та майже втраченого для істориків джерела – метричних книг, а також спростувати певні стереотипні уявлення про життя наших предків.

Ключові слова: соціальна історія, греко-католики, метричні книги.

Науковці часто ототожнюють віросповідання з національною належністю, що частково відповідає дійсності, але не завжди (так, скажімо, вважається, що на Закарпатті всі українці обов'язково греко-католики або православні, угорці – римо-католики або реформати). У цій статті автори намагатимуться спростувати такі стереотипи, які існують у сучасному суспільстві, а також спробують (наскільки це буде можливо) окреслити, хоча б пунктирно, соціальну історію міста Ужгорода в першій половині XX ст. на прикладі однієї церкви/парафії.